

el-Hıtaṭū'l-Makrîziyye'nin, otuz beş İstanbul kütüphanelerinde olmak üzere 170 civarında yazma nüshası tesbit edilmiştir. Eserin birden fazla telif safhası geçirdiği anlaşılmaktadır. Birinci telif safhasına ait bir müellif nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Hazine, nr. 1472). Eser ilk defa Bulak'ta iki cilt halinde yayımlanmış (1270/1853; tıpkıbasımı: Bağdad 1970; Beyrut, ts. [Dâru Sâdir]; Kahire 1987), daha sonra Fransız şarkiyatçısı Gaston Wiet, Bulak baskısını çeşitli nüshalarla karşılaştırarak kitabın tahkikli neşrine başlamışsa da tamamlamamış, sadece beş cüz halinde I. cildinin 1-322. sayfaları arasını yayımlayabilmiştir (*Mémoires de Institut Français d'Archéologie Orientale*, nr. XXX, XXXIII, XLVI, XLIX, LIII [1911-1927]). *el-Hıtaṭū'l-Makrîziyye* yine Kahire'de, Bulak baskısı esas alınarak 1324-1326 (1906-1908) yıllarında iki cilt ve 1963'te üç cilt halinde yeniden basılmıştır; fakat her iki baskı da çok hatalıdır. Eser ayrıca bir defa da Beyrut ve Kahire'de yine üç cilt olarak yayımlanmıştır (1967-1968). Şarkiyatçılar, *el-Hıtaṭ*'ta yer alan Mısır ve Kahire'nin coğrafi ve tarihî tasviri, Kahire-Şam arasındaki yol, Mısırlı Kiptiler'in Hristiyanlığa girmesi, havralar ve kiliseler gibi bazı kısımların metinlerini ayrı ayrı yayımlayıp Batı dillerine çevirmişlerdir (*Müsevvedetü Kitâbi'l-Mevâ'iz*, neşreden in mukaddimesi, s. 89-94). Son olarak 1995 yılında Eymen Fuâd Seyyid, eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan, müellifinin ilâve, çıkarmave notlarının da yer aldığı ilk müsveddeyi uzun bir mukaddime ile birlikte tenkitli olarak neşretmiştir (bk. bibl.). Bu orijinal nüsha sayesinde Bulak baskısındaki bazı yanlışlar da düzeltilebilmiştir.

tir. Kitabın I. cildinin (s. 2-397) büyük bir kısmı Urbain Bouriant ("Description topographique et historique de l'Egypte", *Mémoire de la mission archéologique française au Caire*, XVII/1-2, Paris 1895-1900) ve Paul Casanova ("Description historique et topographique de l'Egypte", *Mémoires de l'Institut Français d'Archéologie Orientale*, III-IV, Paris 1906-1920) tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiş, K. Stowasser tarafından da Brill Yayınevi adına İngilizce tercümesine başlanmıştır. Ahmed Abdülmecid Herîdî, Makrîzî'nin *el-Hıttâf*'ı ile İbn Dokmak'ın *Kitâbü'l-İntişâr*'ında (Bulak 1310/1893) geçen şahıs isimleri, tarihler, kitaplar, çeşitli metinler, âyetler, hadisler, atasözleri-deyimler, şiiir kafiyeleleri ve yer isimleri için bir indeks hazırlamış, bu çalışması Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire tarafından üç cilt halinde yayımlanmıştır (*Fihristü Hıttâfı Mısır*, *Fihrisün tahlîliyyün li-Kitâbey İbn Dokmâk ve'l-Makrîzî 'an Mısır* [Kitâbü'l-İntişâr, Kitâbü'l-Hıttâf], *Index des Hıttâf index analytique des ouvrages d'Ibn Duqmâq et de Maqrîzî sur le Caire*, Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire, Textes Arabes et Etudes Islamiques, Tome XX, I-III [Kahire 1983-1984]).

el-Hıtaṭü't-Makrızıyye daha sonraki hıtaṭ türü eserler için bir model teşkil etmiştir. Meselâ Ali Paşa Mübârek'in *el-Hıtaṭü't-Tevfıkiyyetü'l-cedîde* adlı yirmi ciltlik eseri (Bulak 1304-1306) bunlardan biridir. Çağdaş tarihçilerden Muhammed Kürd Ali *Hıtaṭü's-Şâm* adlı üç ciltlik (altı cüz) eserinde (Dimaşk 1343-1347) Suriye, Sâlih Ahmed el-Âli *Hıtaṭü'l-Basra* (Bağdad 1406/1986) adlı kitabında Basra için aynı planı uygulamışlardır (diğer kitaplar ve müellifleri için bk. *Müsevve-*

detü Kitâbi'l-Mevâ'iz, neşredenın mukaddimesi, s. 24-31).

BİBLİYOGRAFYA :

Makrîzî, *el-Hîta't*, I-II; a.mlf., *Müsevvedetü Kitâb'l-Mevâ'iz* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), London 1416/1995, neşredinen mukaddimesi, s. 1-104; Şehavî, *ed-Dav' ü'l-lâmi'i*, I, 358; II, 22, 23; a.mlf., *el-İ'ân bi't-tevbi'h*, s. 131; Şevkânî, *el-Bedr ü't-tâli'i*, I, 81; Ceberî, *'Acâ'ibü'l-aşâr* (Bulak), I, 6; I. Krachkovski, *Târîhu'l-edebi'l-coğ-râfiyu'l-'Arabî* (tr. Selâhaddin Osman Hâşim) Moskova-Leningrad 1957 → Kahire 1965, II, 484-486; Ayman Fuad Sayyid, "Remarques sur la composition des Hitat de Maqrizi d'après un manuscrit autographe", *Hommages à la mémoire de Serge Sauneron 1927-1976, II: Egypte post-pharaonique*, Cairo 1979, s. 231-258; a.mlf., "Mülâhazât havle te'lîfi Hitat'l-Mak-rîzî", *MMMA* (Kahire), XXVI/2 (1980), s. 13-36; Brockelmann, *GAŁ*, II, 36-38; a.mlf., "Makrîzî", *İA*, VII, 206-208; Ahmed Abdülmedid Herîdî, *Fihristü Hîta'ti Mışr*, I-III, Kahire 1983-84; M. Kemâleddin İzzeddin, *el-Makrîzî mü'errihin*, Bey-rut 1410/1990, s. 138-206; S. Fliedner, *'Alî Mubârak und seine Hitat*, Berlin 1990, s. 106-110; A. R. Guest, "A List of Writers, Books, and Other Authorities Mentioned by El Maqrizi in His *Khitat*", *JRAS* (1902), s. 103-125; Moustafa Bey Munir Adham, "Le Caire au XVe siècle d'après les données de Maqrizi", *Bulletin de la société royale de géographie d'Egypte*, XIII (1924-25), s. 131-180; Abdülkâdir Ahmed Abdülkâdir, "el-Makrîzî mü'errihu'd-diyârî'l-Mışrıyye ve âşarühü'l-mahtûsa", *Âfâku's-sekâfe ve't-tû-râş*, VIII, Dubai 1415/1995, s. 108; Sa'id Abdül-fettâh el-Âşûr, "Edvâ' cedide 'âle'l-müverrihin Aşmed b. 'Alî el-Makrîzî ve kitâbâtih", *'Âle-mül'l-fikr*, XIV, Küveyt 1986, s. 457-463; K. Vol-lers, "*Khitat*", *EP* (İng.), V, 22; Kâzım Yaşar Kop-raman, "Alî Paşa Mübârek", *DİA*, II, 433-434.

MEHMET İPŞİRLİ

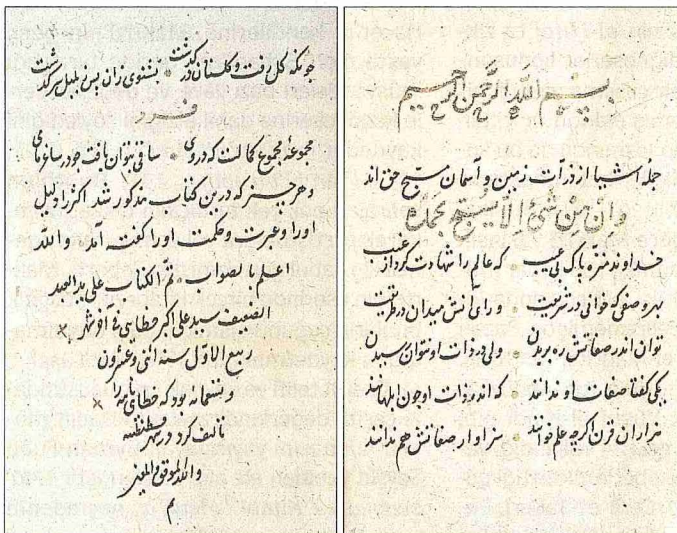
HITÂYNÂME

(خطای نامه)

**XVI. yüzyıl başlarında
Çin'e giden Ali Ekber'in
bu ülkeye dair yazdığı eser.**

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Ali Ekber'in Mâverâünnehir veya Horasan'da yaşadığı, tüccar olduğu ve Çin'e gönderilen bir elçilik heyetinde yer aldığı, bulunduğu bölgenin Şeybânîler veya Safevîler tarafından işgali üzerine Osmanlı ülkesine göç ettiği tahmin edilmektedir (Aka, L/197 [1986], s. 605). Müellif muhtemelen XVI. yüzyıl başlarında Çin'e gitmiş, 1506-1508'lerde orada bulunmuş ve dönüşünde izlenimlerini kaleme alarak 1516'da Yavuz Sultan Selim'e, ardından da Kanûnî Sultan Süleyman'a sunmuştur.

Yirmi bir bölümden oluşan eserde Çin'in sınırları, merkezî idaresi, saltanat sistemi, yerleşim yerleri, iklimi ve coğrafi ya-

Hıfâyname'nin
ilk ve son
sayfaları
(Süleymaniye Ktp.,
Âşir Efendi,
nr. 249)

pısı, dinleri, gelenekleri, şehirleri, posta sistemleri, yabancıları kabul usulleri, ordu teşkilâtı, hazineleri, imparatorluk sayrıları, hapishaneleri, resmî bayramları, devletin idarî bölgeleri, tarım ve bahçevanlığı, ilmi ve sanatı, eğlenceleri, kanunları ve eğitim sistemi, Batı dünyasıyla münasebetleri, İslâmiyet'in Çin'deki durumu, Çinlilerin bozkırlı insanlarla, Tibetlilerle ve Hintlilerle münasebetleri, tapınakları, sikkeleri ve kâğıt paraları, hukukları, resimleri ve resim koleksiyonları, başşehirlerindeki festivalleri, takvimleri, Çin tarihinin devirleri, batı bozkırlarında yapılan savaşlar hakkında bilgi verilmektedir. Çağdaş Ming hânedanının yıllığından alınan bu bilgilerin genellikle abartılı olduğu anlaşılmaktadır.

Ali Ekber'in eserini yazarken daha önce İslâm âleminde Uzakdoğu'ya ve bilhassa Çin'e dair yazılmış kitaplardan, özellikle Tımurlular tarafından 1419'da Çin'e gönderilen elçilik heyetine Şâhrûh'un oğlu Baysungur adına katılan Gıyâseddin Nakkaş'ın 1422'de kaleme aldığı 'Acâ'ibü'l-leâ'if' ile 851'de Çin'e giden Süleyman et-Tâcir'e atfedilen *Ahbarü's-Şîn ve'l-Hind* adlı eserden faydalandığı tahmin edilmektedir (İA, I, 318). *Hıfâyname*, 1500'lü yıllarda Çin'in durumu hakkında yer yer oldukça değerli bilgiler vermesi yanında Yavuz Sultan Selim'in Uzakdoğu'ya karşı olan ilgisini de göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bazı nüshaları bulunan eserin (Âşir Efendi, nr. 249; Reîsül-küttâb Mustafa Efendi, nr. 609, 610) Kahire'de Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de de bir nüshası vardır (Mecâmiu Fârisî, Tal'at, nr. 17, vr. 67-128).

Farsça kaleme alınan *Hıfâyname*, III. Murad zamanında (1574-1595) kimliği meçhul bir kişi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Mukaddimesinde "Hitâ ve Hotan ve Çin ve Mâçin mulûklerinin kânûn-nâmesi" olduğu belirtilen bu çevirinin *Tercüme-i Kânûnnâme-i Hitâ ve Hotan ve Çin ve Mâçin* adıyla Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan nüshası (Esad Efendi, nr. 1852) 995 (1587) tarihini taşımaktadır. Hıtay veya Hitâ, Sarı Nehir ile Çin Seddi arasındaki bölgenin adı olup merkezi Pekin idi. Hoten, Turfan'ın güneybatı eyaleti durumundaydı ve İslâm kaynaklarında bütün Kuzey Çin ve Doğu Türkistan'ı içine alacak şekilde kullanılıyordu. Çin veya bazı nüshalarda geçen Mâçin ise (Sanskritçe Maha-Çin: Büyük Çin) Çin'in geri kalan kesimini ifade ediyordu. Bazı nüshaları *Kânûn-*

nâme-i Çin ü Hitâ adını taşıyan (Ali Ekber Hitâî, neşreden in önsözü, s. 19, krş. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1314) Türkçe tercüme, 1270 (1854) yılında İstanbul'da Mühendishâne-i Berri-i Hümayun Matbaası'nda *Tercüme-i Târîh-i Nevâdir-i Çin ü Mâçin* adıyla basılmıştır.

Hıfâyname 1883 yılında Ch. Schefer tarafından incelenmiş (bk. bibl.), ardından H. Leberecht Fleischer eserin Türkçe tercümesinin ilmî değerini ortaya koymuştur (bk. bibl.). Paul Ernest Kahle *Hıfâyname*'nin diğer Farsça nüshaları üzerinde çalışmış ("Eine Islamische Quelle über China um 1500", AO, XII [1943], s. 91-110) ve 1948 yılında Âşir Efendi nüshasını esas alarak Zeki Velidi Togan'ın yardımıyla eseri yayıma hazırlamış, ancak bu çalışma basılmamıştır. Eserin Farsça tam metni, Kahire nüshası esas olmak üzere çeşitli nüshalardan faydalanılarak ortaya konmuş, bir değerlendirme yazısı, Türkçe tercümenin tıpkıbasımı ve Çin'le ilgili diğer bazı eserlerle birlikte İrec Efşâr tarafından Tahran'da yayımlanmıştır (1357 hş., 1372 hş.; eserle ilgili çalışmalar için bk. Ali Ekber Hitâî, s. 22-29).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Ekber Hitâî, *Hıfâyname* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1357 hş., neşreden in önsözü, s. 19, 22-29; *Ming Shih* (Ming Hânedanı Yıllığı), 14 Hsien Tsung bl., s. 161-182; 15 Hsiao Tsung bl., s. 183-198; *Keşfü'z-zunûn*, III, 1314; Ch. Schefer, *Mélanges orientaux*, Paris 1883, s. 31-84; H. Cordier, *Histoire de la Chine*, Paris 1920, III, 44-50; Lin Yimin, *Ali Ekber'in Hıfay-name Adlı Eserinin Çin Kaynakları İle Mukayese ve Tenkid*, Taipei 1967; Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türklü Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 116, 177; a.mlf., *Tarihte Usul*, İstanbul 1981, s. 249; a.mlf., "Ali Ekber", IA, I, 318-319; S. Buluç, "On a Few Turkish Books of Travel About Far East", *International Conference on China Border Area Studies*, Taipei 1985, s. 1001-1003; H. L. Fleischer, "Über das Türkische Chatay-name", *Kleine Schriften*, III, Leipzig 1888, s. 214-225; M. Fuad Köprülü, "Sefaretnâme ve Neşri Hakkındaki Mülâhazalar", *MTM*, II/5 (1331), s. 351-368; P. Kahle, "Eine Islamische Quelle Über China um 1500", AO, XII (1934), s. 91-110; Bekir Sıdkı Kütükoğlu, "Cihannümâ'ya Dair", *Bilgi*, XI/128, İstanbul 1955, s. 11, 12; İsmail Aka, "Seyyid Ali Ekber, Hıfâyname", *TTK Belleten*, L/197 (1986), s. 603-605; Tahsin Yazıcı, "Ali Akbar Ke'tâ'i", *Elr*, I, 857.

▲ AHMET TAŞAĞIL

HITBE

(bk. NİŞAN).

HITTA

(bk. HITAT).

HIYÂR

(bk. MUHAYYERLİK).

HIYÂR

(الخيار)

Ta'dilin dördüncü mertebisini belirten bir hadis terimi.

Sözlükte "iyi, hayırlı, işe yarar, üstün" gibi anlamlara gelen ve kıyas dışı yapıda bir ism-i tafdîl olan *hayr* kelimesinin çoğuludur. Hadis terminolojisinde râvinin güvenilir bir kimse olduğunu ifade etmekle birlikte İbn Mehdî'ye göre "sika" lafzının altında yer alan bir ta'dil terimidir. Cerh ve ta'dil lafızlarını derecelendiren ilk âlim olarak bilinen İbn Ebû Hâtîm bu lafzı zikretmemiştir. Ancak onun tasnifini benimseyen İbnü's-Salâh, bu terimin ikinci mertebedeki ta'dil lafızları arasında bulunduğunu belirtmiştir. Zehebî ve İrâkî'ye göre üçüncü, İbn Hacer ve onun taksimini benimseyen Süyûtî ve Sindî gibi hadis bilginlerine göre dördüncü, Sehâvî'ye göre ise beşinci mertebede yer alır. Hakkında bu terim kullanılan râvinin dinî yönden mükemmel, fakat ilmî yönden biraz eksik olduğu anlaşılır. Genellikle "hiyârü'l-halk" veya "hiyârü'n-nâs" şeklinde terkip halinde kullanılmakla birlikte "hayr" veya "hayyir" şeklinde de kaydedilmiştir.

Haklarında hiyâr lafzı kullanılarak ta'dil edilen râvilerin rivayetleri Tirmizî'nin "hasen" dediği, Ebû Dâvûd'un ise herhangi bir şey söylemediği ikinci derecede sahih hadisler olup "hasen li-zâtihi" derecesinde kabul edilmektedir. Genellikle sünenlerde yer alan bu tür hadisler, tenkitçilere göre makbul olup "mütâbî" veya "şâhid" denilen destekleyici (âdid) başka rivayetler yardımıyla "sahih li-gayrihi" seviyesine yükselir ve delil kıymeti kazanır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 10, 160; II, 37; VIII, 99; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 123; Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, I, 364-365; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, Kahire 1966, I, 343, 344; Ali el-Kârî, *Şerhu Nuḥbe*, Beyrut 1398/1978, s. 235; *Tecrid Tercemesi*, I, 392; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmil*, s. 115; Ahmed M. Şâkir, *el-Bâ'ışü'l-ḥaşiş*, İstanbul 1987, s. 106; Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara 1980, s. 138; Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 69; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 131; Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi: Hicrî İlk Üç Asır*, İstanbul 1996, s. 126; Ermin Aşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkid*, İstanbul 1997, s. 175-176.

▲ SELMAN BAŞARAN